

Det virtuelle stemmeavlukke

Håvard Hegna, seniorforsker, Norsk Regnesentral, november 2000.

Det demokratiske parti i Arizona, USA gjennomførte tidligere i år sitt primærvalg over Internett. I Norge reklamerer IKT-industrien for valg via PC, telefon og mobil, mens Valglovutvalget trolig vil foreslå at det åpnes for forsøk med elektronisk stemmegivning i valglokalene. Når Posten snart overfører sine postkontorer til butikker og bensinstasjoner, kan "forhåndsstemmegivning på Posten" følge med og PC-valg hos den lokale kjøpmann dilte etter. Det virtuelle stemmeavlukke kan snart være en realitet.

Det første Internett-valg ble gjennomført med stor suksess i Arizona, USA i mars i år. De velgerne som hadde registrert seg på forhånd og fått utlevert en personlig kode, kunne avgi forhåndsstemme fra PC med Internett-tilknytning i primærvalget for det demokratiske parti. Velgere uten adgang til PC hjemme eller på jobben, kunne stemme på PC ved et bibliotek eller en Internett-café. På selve valgdagen var det satt ut PC-er i valglokalene, der det selvfølgelig fortsatt var mulig å avgi stemme på tradisjonell måte i en urne. I følge avismeldingene ble det avgitt omtrent 74 000 flere stemmer i år enn ved forrige primærvalg, da bare ca.13 000 stemte. Noe av økningen må tilskrives at det pga. Internett-valget ble enklere å avgi stemme, 40 000 stemte via nettet, men en del skyldtes selvfølgelig også at Bill Clinton var eneste kandidat for fire år siden.

Argumentene for Internett-valg kan være mange. Økt deltakelse er nevnt, særlig legges det vekt på at flere yngre vil stemme. Elektronisk stemmegivning vil bety rask opptelling og trolig et mer kostnadseffektivt valgoppgjør. Utstyr-leverandørene hevder at Internett-valg gir større sikkerhet enn tradisjonelle valg. De ivrigste forkjemperne, også i Norge, ser for seg at verden endelig er på vei inn i en "global direkte-demokratisk tidsalder" der alle kan være med og bestemme gjennom en kontinuerlig strøm av folkeavstemninger på nettet.

Mindre begeistret er Voter Integrity Project (VIP), en frivillig organisasjon som har tatt på seg rollen som mot-lobbyist. VIP trekker selvfølgelig frem de tekniske og organisatoriske problemer mht. sikkerhet, personvern og hemmelig og upåvirket stemmegivning osv. som knytter seg til datavalg, og nevner sårbarhet, virus og alle mulighetene for teknisk svikt. Likevel, etter VIPs oppfatning er ikke problemene ved datavalg bare av teknisk art. Den viktigste betenkeligheten er at en anledning til å avgi stemme via Internett ytterligere styrker de som allerede har de største økonomiske ressurser, den beste utdanning og de beste muligheter for å påvirke den politiske utvikling. VIP gikk til retten for å få Arizona-valget kjent ugyldig, men tapte.

Datavalg er ikke noe nytt, verken i USA eller i Norge. Datamaskiner har lenge spilt en stor og nødvendig rolle ved administrasjon av valg, føring og kontroll av manntall og ved opptelling og presentasjon av resultater. Her hjemme har slik bruk av datamaskiner med få unntak vært vellykket. Ved valget i Oslo i 1993 førte utstyrssvikt til at den elektroniske manntalls-kontrollen brøt sammen og at man måtte ta i bruk manuelle rutiner for å få velgerkøene unna. To år senere var det utstyr for optisk telling av stemmesedler som sviktet. Ved begge disse valgene ble det snakket om skandale, men valgene ble likevel gjennomført på valgdagen og det ble ikke påvist feil som gjorde det berettiget å foreta omvalg. Sånn sett var det ingen skandale, heller en suksessrik demonstrasjon av hvor forsiktig man bør være med å innføre ny teknologi i demokratiets viktigste og mest finstemte ledd.

Stemmegivning på maskin er til nå ikke brukt ved offentlig valg i Norge. I USA derimot har mekaniske stemmemaskiner i valglokalene vært nokså vanlig siden en gang på 50-tallet og elektronisk stemmegivning er blitt en del av valget i mange stater. Offentlige Internett-valg er imidlertid ennå ikke tillatt, men enkelte stater vurderer Internett-valg som et naturlig neste skritt. Suksessen i Arizona og problemene ved det mekaniske valget i Florida nylig kan få fart på beslutningen.

I Norge vil Regjeringens Valglov-utvalg, som ser på behovet for endringer i dagens valglov og legger frem sine forslag i januar neste år, trolig gå inn for at det åpnes for forsøk med elektronisk stemmegivning i valglokalene. Men begrepet "valglokale" er i ferd med å endres. Allerede er "forhåndstemmegivning på Posten" et skritt på veien bort fra valglokalet. Når postkontorene nedlegges og Posten flytter sine tjenester til butikker og bensinstasjoner, er det neste "naturlige" skritt at stemmen kan avgis når man gjør sine innkjøp eller fyller bensin. På Stortinget ser man positiv på dette, for å øke valgdeltakelsen. Kravet om elektronisk stemmegivning på PC i butikkenes post-avdeling, og hvorfor ikke i hjem og kontor og etter hvert kanskje fra mobiltelefon, vil øke når Valglov-utvalgets første skritt er tatt. Norsk industri står klar til å levere løsninger umiddelbart dersom de får klarsignal. Posten SDS skriver allerede ivrig om datavalg i informasjonsmaterialet om sin Smartkort-løsning ("i praksis betyr dette at valg kan skje hjemme, via telefon, pc eller tv som har smartkortleser"). Ephorma, et felles datterselskap av Telenor og Posten, tilbyr valgssystem for "PC via intra- og internett" og "en egen telefonløsning (a la kontofon) for de som ikke har adgang til PC". Ephorma har møtt i utvalget og vist frem sine produkter. Opplegget virker besnærende og gjør det snart like enkelt å avgi stemme på nettet som å ringe inn sin mening til et mentometer under en TV-debatt. Og kanskje like uforpliktende?

Mye skal imidlertid gå riktig for seg dersom man åpner for elektronisk stemmegivning utenfor valglokalene. Hvis alle tiltak virker og systemenes aktive selvkontroll er på plass, skal man bl.a. være sikret at velgeren bare kan stemme én gang, ikke kan stemme for andre og ikke blir forhindret fra å stemme av tekniske årsaker. Videre skal stemmen registreres korrekt, komme intakt til riktig opptellingssted og ikke kunne knyttes til identifisert velger hverken på valgdagen eller senere. Dessuten skal ingen kunne påvirke velgeren under avgivelse av stemme, ingen skal kunne tukle med opptelling eller resultatet og mellomresultater skal ikke komme ut før valget er avsluttet.

Disse kravene er de samme som de som knyttes til tradisjonell stemmegivning. Mange av sikkerhetskravene faller også sammen med kravene som man forsøker å oppfylle ved elektronisk handel. Men det er én vesentlig forskjell mellom elektronisk handel og elektronisk stemmegivning. Ved en handel på nettet får kjøper sin vare og en utskrift fra banken i etterkant som bekreftelse og for kontroll av transaksjonen. Elektronisk valg har ikke noe tilsvarende. Stemmemyndigheten sender ikke en kvittering i etterkant som forteller hva som ble registrert på ens "valgkonto". Tvert i mot, det er nettopp et poeng at avgitt stemme ikke skal kunne knyttes til stemmegiver. Velgeren har derfor ingen mulighet for å forsikre seg om at alt gikk som det skulle. Han vet bare med sikkerhet hvilke taster som ble trykket inn. Deretter må han stole på at systemets mekaniske og elektroniske registrering har mottatt og notert korrekt stemme og at de avanserte sikkerhetsmekanismene med kryptering og elektronisk signatur sikrer at stemmen er uendret, forblir hemmelig, havner på riktig sted og kommer riktig med i opptellingen. Og valgmyndigheten står ikke særlig bedre rustet enn den enkelte når det ikke foreligger stemmesedler som gir anledning til omtelling. Alt man har er de oversikter systemet selv legger etter seg mens det kontrollerer seg selv.

Tradisjonelle valg er også beheftet med feil, gir da gammelmåten en bedre sikkerhet? For den enkelte velger, så absolutt. Velgeren ser hva som står på stemmeseddelen, lukker den selv inn i en konvolutt og legger selv konvolutten i urnen. Velgerens individuelle kontroll er dermed sikret. Den kollektive sikkerhet blir ivaretatt ved at medlemmene i det lokale stemmestyret ser etter at alt går riktig for seg, både når stemmen avgis og ved opptelling. De påser at antall kryss i manntallet stemmer med antall konvolutter og stemmesedler, og de kontrollerer hverandre i et oversiktlig system. Og skulle det hefte noe ved gjennomføringen som gir grunnlag for tvil om resultatets gyldighet, kan de foreta en manuell opptelling.

Valgloven har i dag bestemmelser om at det er forbudt å drive valgagitasjon i valglokalet eller tilstøtende rom (§ 38), at velgeren skal ledes til et avlukket rom i valglokalet hvor han usett av alle kan levere stemmeseddelen (§ 40) og en regel om at stemme fra velger med nedsatt bevissthet skal samles inn og håndteres særskilt (§ 41). Loven er dermed til direkte hinder for Internett-valg i Norge, og også til å avgi stemme fra telefon. Hvordan skal man f.eks. oppfylle § 38 og 40 når velgeren sitter i sitt "virtuelle stemmeavlukke" med mobiltelefon eller PC? Der er ikke velgeren nødvendigvis alene og upåvirket. Han kan for det første ha TV-besøk av Bondevik, Stoltenberg og Hagen i avlukkets tilstøtende rom, alle med kraftige sentralstimulerende argumenter. Der kan det også være plass til gutta som er samlet på puben for å se på fotballkamp og vil ha det litt moro, samboeren som titter en kontrollerende over skulderen, NAF-direktøren som er på radioen fordi bilavgiften går opp eller dagens avisforside som blåser opp en ny opsjons-avtale. Muligheten for at velgeren gjør et kjapt impulsvalg er avgjort større enn ved "gammeldagse" valg. Datateknologien oppfordrer i seg selv til raske klikk. Det er også vanskelig å se at "forhåndsstemmegivning på Posten" uten videre kan slippe gjennom dagens lovbestemmelser dersom den flyttes ut i butikkene.

Valglov-utvalget vil neppe åpne for valg over nettet i denne omgang, men vil begrense seg til forsøk med valg på PC som er plassert i stemmeavlukkene og ikke har nettforsbindelse. Men hva er et vellykket forsøk? Det er ikke nok å øke deltakelsen og unngå teknisk svikt. Valg er en kollektiv handling. Selv om en forsiktig velger fortsatt får avgi sin stemme på gammelmåten, skal han også ha tillit til at de som benytter data-alternativet blir behandlet korrekt.

Det er vanskelig å tenke seg en fullgod og sikker gjennomføring av datavalg uten at man finner frem til en løsning der elektronisk stemmegivning kombineres med at velgeren får en utskrift av sin elektroniske stemme, en kvittering i form av en stemmeseddel, som han så legger i konvolutt og urne og som utgjør den offisielle stemme. Ved et slikt opplegg beholdes den raske elektroniske opptelling samtidig som man har et grunnlag for manuell etterkontroll. Årets ulykker med båter som ikke kan synke, tog som ikke kan møtes på samme spor og bygninger som ikke kan rase sammen, for ikke å snakke om nettbanker som helt sikkert ikke blottlegger kontotransaksjoner og sikkerhetsfirmaer som ikke kan hackes, bør lære oss at blind tro på solid teknikk og ekspertise ikke er nok når et folk går til urnene.

Internett-valg kan synes enkelt og lettvent. Men demokrati tar ikke mål av seg til å være smertefritt og effektivt. Den svenske utredningen om "bærekraftig demokrati" som ble levert i februar i år, påpeker risikoen for at nettvalg bare blir en opinionsytring på valgdagen, uten den tyngde, verdighet og symbolske betydning som en lovmessig valghandling har. Utredningens formann, en tidligere statsråd, advarte mot det unødvendige hastverket – "demokratiet tar tid fordi dets oppgave er vanskelig". Og i et foredrag for utrederne konstaterte en professor fra New York at "de som vet mest om teknologien ofte synes å være de som vet minst om

demokrati, og de som vet mye om demokrati vet ofte nesten ingenting om teknologi”. Her ligger nok en viktig bakgrunn for at teknologer og politikere sto sammen i Arizona, kanskje ligger også noe av forklaringen på Valglov-utvalgets dataåpning her. Floridavalget viser hvor viktig det er med et regelverk som inngir tillit og ikke reiser tvil om prosedyrer og resultat. Elektronisk stemmegivning kan være moderne, men det gjør ikke automatisk et valgresultat mer troverdig.